

EDUKACJA RYCERSKA W ŚREDNIOWIECZU – CZĘŚĆ II

Szymon MARKOWSKI*

* Wydział Nauk o Bezpieczeństwie, Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych
e-mail: sz.markowski@wso.wroc.pl

Artykuł wpłynął do redakcji 06.04.2012 r. Zweryfikowaną i poprawioną wersję po recenzjach i korekcie otrzymano we wrześniu 2012 r.

Artykuł przedstawia przebieg procesu edukacji młodzieży szlacheckiej w średniowiecznej Europie. Jest też próbą obalenia stereotypów wiedzy dotyczącej średniowiecza. Z perspektywy pedagogicznej jest z kolei analizą zjawiska rekonstrukcji historycznych wieków średnich. Autor skupia się na opisie etosu rycerskiego, wskazując na potencjalne źródła wzorców dla współczesnych rekonstruktorów. Przekazuje również liczne ciekawostki związane z rycerstwem jako klasą społeczną, ilustrując cechy dla tej grupy charakterystyczne.

Słowa kluczowe: edukacja, rycerstwo, średniowiecze, rekonstrukcje historyczne, etos rycerski

WSTĘP

W pierwszej części artykułu dokonałem opisu rycerstwa – jako grupy społecznej. Wprowadziłem w genezę oraz zasady funkcjonowania systemu feudalnego, z którym związani byli ci elitarni wojownicy – rycerze. Osobne miejsce poświęciłem ilustracji obrzędów i terminów, kojarzonych z byciem i stawaniem się rycerzem. Poprzednią część podzieliłem na dwa podrozdziały „Pasowanie rycerskie” oraz „Edukacja rycerska”. Zdecydowałem się na takie, a nie inne przedstawienie tematyki niniejszej publikacji, by ukazać najpierw – *co to znaczy być rycerzem?* a następnie przejść na określenia odpowiedzi na pytanie – *jak zostać rycerzem?* Rzecz jasna owe rozważania dotyczą wyłącznie średniowiecznej, zamierzchłej przeszłości. W części drugiej pokuszę się natomiast o komentarz wybranych dzieł literackich związanych z etosem rycerskim – bliskim współczesnym rekonstruktorom. W dalszej części postaram się opisać rycerskie obowiązki.

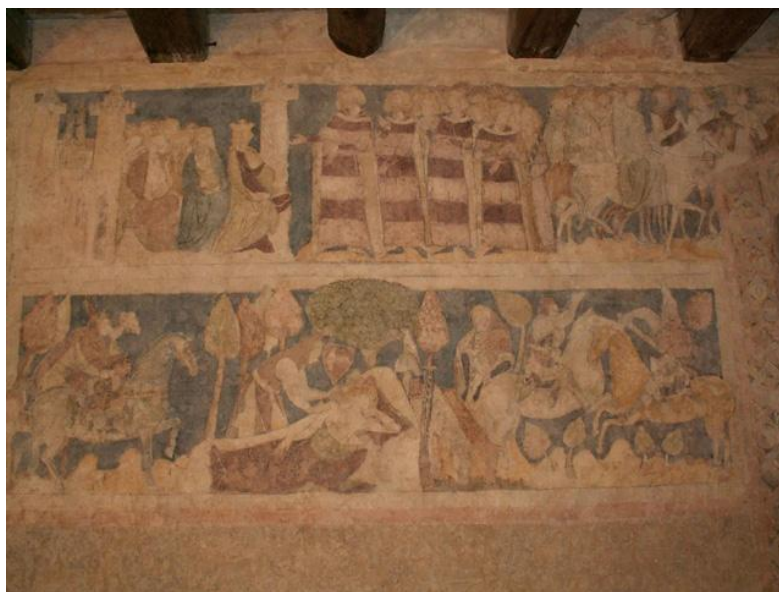
1. ETOS, CZYLI REGUŁY POSTĘPOWANIA RYCERZY – PRZEGLĄD WYBRANYCH DZIEŁ LITERACKICH

W literaturze średniowiecza twórcy przekazywali swoiste instrukcje postępowania. Jednym z pierwszych poematów spisanych na podstawie legend i przekazów ludowych był Beowulf. Poemat ten, składający się z 3182 wersów w dialekcie zachodniosaskim języka staroangielskiego, osadzony w VI wieku, przedstawia pradzieje Skandynawii, w szczególności opisuje mitycznych bohaterów wierzeń ludowych Danii i Szwecji.

Jego autorstwo przypisuje się dwóm pisarzom. Przekładu na nowożytny język duński doczekał się dopiero w początkach XIX wieku.

Chretien de Troyes, żyjący w XII wieku, w swoich romansach rycerskich¹ nawiązywał do legend arturiańskich. Wplatał w nie elementy chrześcijańskiego wychowania rycerskiego, opisywał cnoty, jakimi powinni kierować się rycerze. Wątek wartości ideałów etycznych pojawiał się w różnych krajach w zasadzie w tym samym czasie. Na przykład: Poemat o Cydzie (hiszp. *Poema del mio Cid*), napisany przez anonimowego twórcę ok. 1140 roku stanowi jeden z pierwszych eposów rycerskich. Przedstawia fakty historyczne sfabularyzowane na potrzeby wychowania rycerskiego. XI wiek na Półwyspie Iberyjskim był okresem intensywnych wojen toczonych z Arabami, w ramach tzw. *rekonkwisty*². W 1200 r. pojawiła się Pieśń o Nibelungach, która osadzona była w czasach IV-V wieku, a więc germańskiej dominacji w Europie. Poemat ten był następnie wielokrotnie wykorzystywany w sztuce. Jego nacjonalistyczny charakter spowodował żywe zainteresowanie w czasach III Rzeszy.

Jednak eposem o największej popularności stały się legendy arturiańskie spisane w XII wieku przez Chretien de Troyes. Opowieści o rycerzach Okrągłego Stołu, wątek miłości Lancelota i Ginewry oraz wierności królowi Arturowi znalazł swoje miejsce w sztuce. W datowanej na przełom XIII i XIV wieku wieży rycerskiej w Siedlęcinie (powiat jeleniogórski) anonimowy artysta przedstawił sceny znane właśnie z legend o Lancelocie z Jeziora.

Rys. 1. Freski przedstawiające legendy arturiańskie w wieży rycerskiej w Siedlęcinie (XIV wiek). Stan po konserwacji

Źródło: *Zbiory własne autora*

¹ Romans rycerski – utwór o tematyce bohatersko – miłosnej, przedstawiający fantastyczne wyprawy, czyny, przygody rycerzy, popularny w średniowieczu. Źródło: *Słownik wyrazów obcych*, Warszawa 2002, s. 982.

² Rekonkwista – hiszp. *reconquista*, zbrojna walka państw chrześcijańskich na Półwyspie Iberyjskim w VIII – XV wieku w celu odebrania Arabom ziem zdobytych w VIII w. Źródło: *Słownik wyrazów obcych...*, op. cit., s. 952.

Powstały w XIV wieku *Codex Manesse* był największym zbiorem średniowiecznej poezji. Spisany przez *minnesingerów*, dla których inspiracją byli francuscy trubadurowie, bogato ilustrowany przedstawia sceny z życia szlachty, takie jak polowania, turnieje rycerskie i wojny, porwania dam, gry i zabawy dworskie itp. Przechowywany w najstarszej niemieckiej uczelni – Uniwersytecie Ruprechta-Karola w Heidelbergu, stanowi cenne źródło informacji o strojach, uzbrojeniu oraz czynnościach właściwych dla ludzi żyjących w tym okresie. Na jednej z miniatur przedstawiono Henryka Probusa, księcia wrocławskiego (1257-1290), jako zwycięzcę turnieju rycerskiego. Świadczy to zarówno o popularności tej dyscypliny wśród szlachty, jak i o eksterytorialnej znajomości genealogii i heraldyki wśród skrybów i heroldów.

Rys. 2. Książę Henryk Probus jako zwycięzca turnieju odbierający wieniec od dam³

Źródło: [online]. [dostęp: 22.10.2011]. Dostępny w Internecie: <http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848/0018?sid=82d734864d5d77c5c87589224e25e51d>

Innym cennym źródłem wiadomości na temat kultury XIII-wiecznej Europy była, powstała prawdopodobnie na dworze króla Francji Ludwika IX Świętego, *Biblia*

³ *Codex Manesse*, [online]. [dostęp: 22.10.2011]. Dostępny w Internecie: <http://diglit.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848/0018?sid=82d734864d5d77c5c87589224e25e51d>.

Maciejowskiego, która swoją nazwę wzięła od kardynała Bernarda Maciejowskiego⁴. Dzieło to zawiera sceny ze Starego Testamentu, które przedstawione we właściwy dla historiografii sposób – obrazują typowe dla XIII wieku przedmioty życia codziennego, stroje, uzbrojenie i wyposażenia.

Rys. 3. Rycerze króla Dawida pokonują wojowników zbuntowanego syna Absaloma⁵

Źródło: [online]. [dostęp: 22.10.2011]. Dostępny w Internecie:

http://www.medievaltimes.com/courtyard/maciejowski_images_45.htm

Motywy biblijne często pojawiały się w sztuce, przeplatane z postaciami fikcyjnymi uświetniały poematy rycerskie podnosząc ich rangę, tworzyły etos rycerski. Wśród najczęściej pojawiających się świętych patronów rycerstwa znaleźć można: św. Jerzego – pogromcę smoka, św. Floriana, św. Jakuba, św. Maurycego – męczenników. Również Dawid król Izraela – uosobienie idealnego wodza – jest często pojawiającym się archetypem rycerza. W swoich *Opowieściach kanterberyjskich* żyjący w XIV wieku Geoffrey Chaucer kreował postać rycerza – pielgrzyma. Kanwą tych opowiadań jest zabójstwo arcybiskupa Canterbury Thomasa Becketta, zamordowanego z polecenia króla Henryka II w XII wieku. Główni bohaterowie zmierzają do jego grobu. Sama pielgrzymka jest okazją do wymiany poglądów. Opowieści są cennym źródłem informacji, gdyż prezentują postawy i myśli charakterystyczne dla XIV-wiecznego społeczeństwa. Styl zwany *fabliaux* bynajmniej nie ujmuje szczytnemu celowi wędrowców, a przez typowe dla Chaucera humorystyczne ujęcie tematu udowadnia, że satyra była obecna w tej epoce.

⁴ Kardynał Bernard Maciejowski (ur. 1548 – zm. 1608) w 1606 roku został arcybiskupem gnieźnieńskim i Prymasem Polski. Biblia Maciejowskiego to po prostu zbiór rycin, niezwykle cennych jednak dla historii. Kardynał był jej posiadaczem, o czym świadczy łacińska adnotacja na pierwszej stronie, wysłał manuskrypt do Szacha Persji Abbasa Wielkiego, w ramach daru ze strony Kościoła katolickiego dla przywódcy muzułmanów.

⁵ *Biblia Maciejowskiego*, [online]. [dostęp: 22.10.2011]. Dostępny w Internecie: http://www.medievaltimes.com/courtyard/maciejowski_images_45.htm.

2. RYCERSKIE POWINNOŚCI

Rycerskie cnoty, wychwalane przez średniowiecznych trubadurów, minnesingarów, bardów tak opisała Maria Ossowska: *rycerz musiał w zasadzie być dobrze urodzony*⁶, miał *promieniować urodą i wdziękiem*⁷, musiał też być silny. Nie zgodzę się z twierdzeniem, że waga zbroi dochodziła do 60-80 kg. Ówczesni płatnerze w zależności, rzecz jasna, od epoki, w której tworzyli swoje pancerze, byli w stanie wyprodukować zbroje ważące maksymalnie 25 kilogramów. Przełom XIV i XV wieku, a więc schyłek średniowiecza był okresem prężnego rozwoju technologii. Skutkowało to wynalezieniem pełnej zbroi płytowej, udoskonalanej następnie przez gotyckich rzemieślników z pracowni Mediolanu, Augsburga i Norymbergii. Fakt wychowywania młodych chłopców w duchu sprawności fizycznej, nieustannych ćwiczeń i treningów powodował, że przesłanki występujące w literaturze, dotyczące nadludzkiej siły zwracają uwagę czytelników. Wynika to po części z etosu wykreowanego w epoce, jak i rzeczywistych możliwości fizycznych ówczesnych siłaczy. Jednym z mocarzy, którego sława dotarła na dwory zachodniej Europy, był żyjący w XIV wieku dworzanin króla Kazimierza Wielkiego, Stanisław Ciołek. Wielokrotnie pomagał on w różnego rodzaju pracach budowlanych. Do jego wyczynów zaliczano przeniesienie ogromnego dzwonu z ludwisarni do bliżej nieokreślonego krakowskiego kościoła. Podczas budowy młyna w Ostrołęce prznosił wielkie pnie drzew, do których transportu potrzebna była siła 24 mężczyzn. Wśród rozrywek, jakie prezentował na dworze królewskim można było zobaczyć naciąganie kuszy jedną ręką, łamanie podków, ściskanie zielonych gałęzi drzew tak mocno, że puszczały sok⁸.

Dbałość o rycerską sławę była również jedną z powinności szlachetnie urodzonych. Do dziś trwają dyskusje, ile jest prawdy historycznej w bohaterskich czynach średniowiecznych wojowników tak głośno opiewanych w literaturze epoki. Rycerz prowadził nieustanną wędrówkę, pełną przygód, wzorem postaci występujących w epickich poematach, w pogoni za sławą. Dodawała ona splendoru i dumy, często powodując znaczne zubożenie lub nawet bankructwo takiego szlachcica. Inną z cnót była hojność. Jednak sposób jej pojmowania w praktyce bardziej nazwać można rozrzutnością. Powodowało to, iż nawet władcy zadłużali się bądź u zakonów rycerskich (Filip Piękny u Templariuszy) lub u swoich dworzan (cesarz Zygmunt Luksemburski u Zawiszy Czarnego). Prawdopodobnie cnota hojności dołączyła do innych wskazówek rycerskiego etosu w wyniku działalności trubadurów i bardów, utrzymujących się z darowizn możnowładców. Doprowadziło to do pojawienia się swoistej transakcji – w zamian za środki do życia, poeci opiewali w wierszach hojność, dostojność i wspaniałość darczyńców. W systemie feudalnym najważniejszą z cnót była jednak wierność. Pojawienie się starotestamentowych przekazów w literaturze epoki świadczy o nacisku, jaki kładziono na tę sferę życia. Wasal zobowiązany był służyć wiernie swemu panu, bez względu na okoliczności. Zgodnie z dewizą: *A Dieu mon âme, ma vie au roi, mon coeur aux dames, l'honneur pour moi*⁹, należało wyzbyć się egoizmu i egocentryzmu, nato-

⁶ M. Ossowska, *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1986, s. 70.

⁷ Ibidem, s. 94.

⁸ Szczegółową biografię tej postaci zawarł m.in. D. Piwowarczyk, *Poczet rycerzy...*, op. cit.

⁹ (franc.) *Dla Boga dusza, życie dla króla, serce dla pań, a honor dla mnie*. Źródło: F. Kusiak, *Rycerze średniowiecznej Europy łacińskiej*, PIW Warszawa 2002, s. 8, za: W. Dziewanowski, *Podręcznik do historii wojskowości powszechnej. Średniowiecze*, Warszawa 1932, s. 29.

miast swój wysiłek skupić na wiernej służbie królowi, zgodnej z zasadami wiary chrześcijańskiej, dbając o osobisty honor i względy dam.

Rys. 4. Tristan i Izolda przy fontannie, kość słoniowa (1340-1350), Musee du Louvre, Paryż¹⁰
Źródło: [online]. [dostęp: 30.10.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.louvre.fr/llv/musee/alaune.jsp?bmLocale=en>

Miłość dworska była wyrazem wierności złożonej wybrance, którą najczęściej była urodziwa szlachcianka, żona możnowładcy. Chaucer w swoich *Opowieściach kanterberyjskich* przedstawia damę, która pod nieobecność męża prowadzi swoisty targ z zakochanym w niej wielbicielem. Obiecuje mu, że *będzie powolna jego pragnieniom, jeżeli oczyści wybrzeże Bretanii z raf i skał podwodnych. Zobowiązanie to zaciągnęła w przekonaniu, że zadanie jest niemożliwe do wykonania. Tymczasem wielbiciel przy pomocy magika dokonał, czego od niego żądała. Pani stanęła wobec konieczności wypełnienia swej obietnicy*¹¹. W ostateczności giermek zrezygnował ze swojej nagrody, mimo uznania jej za zasadną nawet przez małżonka damy. Wysoki dług, jaki powstał u magika, został umorzony. Morał z tej opowieści zawiera się w pytaniu: kto był najbardziej wielkodusznym bohaterem tej historii? Przesłanie tego tekstu nasuwa się przypuszczenie, iż moralność XIV-wiecznego społeczeństwa wyżej stawiała honor i wier-

¹⁰ [online]. [dostęp: 30.10.2011]. Dostępny w Internecie: <http://www.louvre.fr/llv/musee/alaune.jsp?bmLocale=en>, [online]. [dostęp: 30.10.2011]. Dostępny w Internecie: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Tristan_Iseult_fountain_Louvre_OA10958.jpg.

Dzieje Tristana i Izoldy są przykładem romansu dworskiego. Historia niespełnionej miłości głównych bohaterów, oparta na celtyckich legendach, doczekała się m. in. opery autorstwa Richarda Wagnera (1859 r.), na język francuski przełożona w 1900 r. przez Josepha Diera. Literatura średniowieczna została na nowo odkryta w epoce romantyzmu i w XIX w. była bardzo popularna. Ten okres historii obfituje w liczne przekłady dotychczas nietłumaczonych średniowiecznych tekstów.

¹¹ M. Ossowska, *Ethos rycerski...*, op. cit., s. 75.

ność zasadom niż wierność małżeńską. Inne przykłady dotyczące sakramentów małżeństwa, szczególnie wobec powszechnego wśród szlachty procederu stwierdzenia nieważności małżeństwa (z różnych powodów), prowadzą do postawienia hipotezy, że małżeństwo był bardziej instytucją, zmierzającą do rozszerzenia strefy wpływów, gromadzenia dóbr i wzbogacenia się niż odzwierciedleniem sfery uczuciowej nowożeńców. Flirt stał się elementem dworskiej gry i póki nie dochodziło do oskarżenia o cudzołóstwo z żoną seniora, nie był traktowany poważnie. Punktem odniesienia dla dworskich rozważań o miłości były popularne w tej epoce opowieści o rycerzach Okrągłego Stołu, szczególnie zaś historie Lancelota i Ginewry. Niestety rzadko analizowano ich pedagogiczne aspekty. Budziło to jednoznaczne skojarzenia z rajskim kuszeniem Ewy, występującym w *Starym testamencie*, a sama miłość, często platoniczna, była atrakcyjna ze względu na podobieństwo z biblijnym zakazanim owocem. Posądzenie o cudzołóstwo dotknęło również polskiego rycerza Jakuba z Kobylan herbu Grzymała, który miał podobno nawiązać romans z królową Anną Cylejską. *Na dworze krakowskim podejrzenia miały swe źródło w plotkach wywołanych nagłym zapadnięciem się podłogi w komnacie Anny. Zapewne spowodowane to było jakąś wadą konstrukcyjną, lecz wszechobecne złe języki twierdziły, że było efektem namiętnych pieszczot żony Władysława Jagiełły. W tajemnicy dodawano, że nie z mężem, lecz kochankami i tu wymieniano ich imiona – Jakub z Kobylan i Mikołaj z Chrzęstowa*¹². W efekcie tych pogłosek Jakub został aresztowany i umieszczony w lwowskim zamku, natomiast Mikołaj opuścił Kraków. Sytuacja, w jakiej znaleźli się zarówno król, królowa, jak i oskarżeni miała na celu zdyskredytowanie faworyzowanych rycerzy. Fakt uwięzienia Jakuba z Kobylan, do czasu wyjaśnienia okoliczności sprawy, podkreśla jak ciężkim zarzutem było cudzołóstwo. Łatwość, z jaką przyszło doradcom przekonać króla o prawdziwości zarzutów wynikała w głównej mierze z podeszłego wieku Jagiełły.

Już w 1020 roku biskup Fulbert z Chartres określił obowiązki, jakie posiadał rycerz wobec swego pana. Przysięgający na wierność seniorowi *nie mógł dopuścić do żadnej krzywdy na ciele pana (salut), do żadnej szkody w jego posiadłości (sécurité), do żadnego uszczerbku na jego honorze (honneur), do uszczerbku w stanie posiadania (intérêt), do ograniczenia jego swobody działania (liberté et faculté)*. Poza tymi negatywnymi zaleceniami wasal musiał wiernie służyć radą swemu panu, którego z kolei obowiązywała we wszystkim wzajemność¹³. Powyższe kompetencje oddają w pełni relacje, jakie panowały w okresie średniowiecza między wasalem a seniorem. System feudalny zakładał istnienie podległości rycerzy wobec możnowładców. Jednocześnie, jak wskazuje powyższy tekst, istniały próby spisania swego kodeksu postępowania wasali i seniorów. Praworządny charakter tego typu przekazów wynikał również z woli wzmocnienia władzy centralnej. Ze względu na fakt pochodzenia większości moralitetów od osób duchownych, dodatkowo potwierdza zainteresowanie tej grupy funkcjonowaniem społeczeństwa. Wynikało to również z potrzeby uporządkowania myśli i poglądów na kształtującą się władzę.

Tworzący w XIV wieku Eustachy Deschamps w swoich dziełach zawarł rycerskie obowiązki. Pisał, że *kto chce należeć do rycerzy, musi rozpocząć nowe życie, mo-*

¹² D. Piwowarczyk, *Poczet rycerzy...*, op. cit., s. 148.

¹³ M. Ossowska, *Ethos rycerski...*, op. cit., s. 75, za: J. Calmette, *Textes et documents d'histoire, Moyen Age*, 1953, s. 71.

dlić się, unikać grzechu, pychy i podłości (Villonie). Musi on bronić kościoła, wdowy i sieroty, a także opiekować się ludnością. Musi być waleczny, lojalny, i nie pozbawiać nikogo jego własności. Obowiązuje go wojna w słusznej sprawie (guerre loyale). Musi być wielkim podróżnikiem szukającym udziału w turniejach i walczącym dla damy swego serca (pour sa mie). Musi wszędzie szukać wyróżnienia, unikając wszelkiej skazy; musi kochać swego pana i pilnować jego własności, być hojnym i sprawiedliwym, szukać towarzystwa walecznych i uczyć się od nich, jak dokonywać czynów wielkich na wzór króla Aleksandra¹⁴.

Wyżej wymienione i opisane przykłady dzieł literackich stanowią zarówno o erudycji twórców, jak i o postawach i wartościach preferowanych i prezentowanych przez uprzywilejowane warstwy społeczne epoki. Znajomość czytania i pisania nie była mocną stroną wychowania rycerskiego, a przekazy te były najczęściej wygłaszane przez trubadurów podczas ich wizyt na dworach zachodnioeuropejskich. Zarówno tematyka, jak język i styl układany był często pod dyktando zamawiających – będących swoistymi mecenasami tej formy sztuki. Do czasów obecnych nie zachowało się zbyt wiele z dorobku ówczesnych poetów. Dysponujemy w zasadzie tylko tekstami pisanymi. Należy pamiętać o tym, że opowieści wygłaszane przez trubadurów miały często postać przedstawień teatralnych, do których komponowano muzykę. Gloryfikacja cech rycerskich, na tle wydarzeń historycznych lub fikcyjnych z elementami fantastycznymi stanowiła urozmaicenie codziennego życia dworskiego ówczesnych możnowładców.

PODSUMOWANIE

Pomysł na artykuł jest efektem refleksji autora nad nurtującym go problemem, stając się niejako motywacją twórcy. Sfera edukacji rycerskiej w literaturze pedagogicznej jest często pomijana, dzieje się tak ze względu na brak potrzeby analizy zamierchłej przeszłości. Powoduje to powtarzanie istniejących stereotypów i niejako ignorowanie obszaru badawczego, kierując go w stronę historii, wraz z jej naukami pomocniczymi. Można postawić pytanie *w jakim celu analizować przeszłość, skoro dotyczy ona innych warunków geopolitycznych, kulturowych, społecznych?* Podręczniki pedagogiczne opisujące wychowanie w epoce średniowiecza niewiele miejsca poświęcają tej specyficznej formie edukacji. W efekcie, studenci pedagogiki pozbawieni są szans na głębszą analizę genezy zjawiska „rycerstwa” a poprzestają jedynie na schematycznym prezentowaniu kierunków działań wychowawczych na osi czasu, ubożając tym samym o logiczne formułowanie pomostów łączących minione epoki. Takie rozumienie pedagogiki i historii, nauk interdyscyplinarnych, ogranicza szerszą perspektywę badawczą, odsyłając osoby zainteresowane tematyką do skąpych źródeł naukowych. Efektem takich działań jest fakt, że pedagog więcej informacji dotyczących historii nauki w konkretnych okresach historycznych na konkretnych przykładach grup społecznych, czy osób, znajdzie w książkach historycznych o charakterze popularno-naukowym niż w książkach z historii pedagogiki. Z kolei naukowy charakter dzieł paradoksalnie zawęża ogląd badacza niż go rozszerza. Na przykład literatura faktu historycznego nie wykracza poza ramy istoty danej nauki, przez co badacze historii rezygnują z „dociekiwań” pedagogicznych w tekstach źródłowych. Inaczej problem ten wygląda w relacjach interdyscyplinarnych na gruncie socjologii z pedagogiką czy psychologią z pedagogiką.

¹⁴ M. Ossowska, *Ethos rycerski...*, op. cit., s. 77, za: R. L. Kilgourem, *The Decline of Chivalry*, 1937, s. 89.

Obawiam się, że jest to tzw. „wierzchołek góry lodowej” przez co scholastyczne pojmowanie wiedzy jako dorobku cywilizacyjnego ogranicza nas jako rozwijające się istoty, stawiając sztywne ramy i granice poszukiwań. Mam nadzieję, że nie jest to wynik granic ludzkiego pojmowania, a tekst ten stanie się w przyszłości przydatnym źródłem analiz naukowych osób zainteresowanych problematyką edukacji rycerskiej, etosu czy historii średniowiecza. Sądzę również, że może pomóc zrozumieć fenomen rosnącej popularności ruchu rekonstrukcji historycznych. Odpowiedzi na pytania *skąd u współczesnych rekonstruktorów bierze się zainteresowanie taką właśnie formą (odtwórstwo historyczne) poznawania historii? I co atrakcyjnego jest w odtwarzaniu rycerza?* są przedmiotem moich poszukiwań badawczych, dlatego też nie poszerzałem problematyki rekonstrukcji w niniejszej publikacji.

LITERATURA

1. Flori J., *Rycerstwo średniowiecznej Francji*, Warszawa 1999.
2. Heś R., *Uzbrojenie rycerskie na Śląsku w XIV wieku*, WAW, Wrocław 2007.
3. Kargul J., *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych. Przesłanki do budowy teorii edukacji całościowej*, Wyd. Naukowe DSW, Wrocław 2005.
4. *Kronika konfliktu Władysława króla polskiego z Krzyżakami w roku Pańskim 1410*, Olsztyn 1987.
5. Kusiak F., *Rycerze średniowiecznej Europy łacińskiej*, Warszawa 2002.
6. *Leksykon Wiedzy Wojskowej*, pod red. Kowalska A., MON, Warszawa 1979.
7. Ławrynowicz O., *Pas rycerski na Śląsku i w Małopolsce w wiekach średnich*, Studia i materiały, studium ikonograficzne, Łódź 1999.
8. Malewski M., *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice*, Wyd. Naukowe DSW, Wrocław 2010.
9. Markowski S., *Rekonstrukcje historyczne w wychowaniu młodzieży*, [w:] „Zeszyty Naukowe WSOWL”, 1/2009, s. 60-65.
10. Markowski S., *Organizacja życia obozowego w ramach inscenizacji bitwy pod Grunwaldem*, [w:] „Zeszyty Naukowe WSOWL”, 4/2009, Wrocław 2009, s. 121-133.
11. Ossowska M., *Ethos rycerski i jego odmiany*, Warszawa 1986.
12. Piwowarczyk D., *Obyczaj rycerski w Polsce późnośredniowiecznej (XIV-XV wiek)*, Warszawa 2000.
13. Piwowarczyk D., *Poczet rycerzy polskich XIV i XV wieku*, Warszawa 2004.
14. *Słownik wyrazów obcych*, PWN Warszawa 2002.
15. [online]. [dostęp: 19.11.2009]. Dostępny w Internecie: <http://diglit.ub.uni-heidelberg.de>.
16. [online]. [dostęp: 19.11.2009]. Dostępny w Internecie: <http://www.freha.pl>.
17. [online]. [dostęp: 19.11.2009]. Dostępny w Internecie: <http://www.louvre.fr>.
18. [online]. [dostęp: 19.11.2009]. Dostępny w Internecie: <http://www.medievaltymes.com>.

19. [online]. [dostęp: 20.11.2009]. Dostępny w Internecie: <http://pl.wikipedia.org>.

KNIGHT EDUCATION IN MIDDLE AGES – PART TWO

Summary

The article presents the process of education of noble youths. It characterizes the area of activity of social groups, its aims, tasks and historical circumstances. It is also an attempt at refuting the stereotypes of knowledge related to the Middle Ages. From the pedagogical perspective, it is an analysis of the historical re-enactment phenomenon. The author focusing on historical premises specifies only the sources of re-enactment for the contemporary continuators of knight traditions: re-enactors.

Keywords: *education, knighthood, Middle Ages, historical re-enactments, knightly ethos*